

vivacity, when a "rift" appears in the "primary reality". The "movement of flaws" has the character of cataclasis, which is characterized by metamorphosis. The cataclasis of image repeats the mechanisms of cataclasis of minerals and the formation of new forms (both geological and literary) through transformations. The image of the literary work (secondary reality) diffuses in la vigilance, creating a "harmonic tremor" when the image of a literary work transforms the primary reality, walking along it, as waves from the earthquake spread: they are able to register with special devices, but are not felt by people.

Key words: ontology of the image, flaw, "harmonic tremor", imagination, imaginaire, image, trajet.

УДК 101/124.5:1(091)

В.Д. Хавроненко, канд. філос. наук, доц.

ФІЛОСОФІЯ КОНФУЦІАНСЬКОЇ ОСВІТИ

Вивчення специфіки і змісту конфуціанської освіти, її ролі і значення в історії китайської держави є важливою складовою формувannya виваженого наукового тлумачення філософської спадщини Китаю. Стаття присвячена історії становлення конфуціанської системи освіти та її філософському обґрунтуванню.

Ключові слова: конфуціанство, легізм, цзюнь цзи, жень, вень

Актуальність дослідження освітньої системи конфуціанців аргументована чисельністю наукових робіт, присвячених духовній спадщини Китаю та зростанням інтересу до проблем філософії освіти. Через відмову від сповідування принципів історизму та європоцентризму нагальними є питання методології вивчення і перекладу доробку видатних представників східних інтелектуальних дискурсів. Освітня система конфуціанців є однією з тем, розкриття яких дозволить поглибити знання і розуміння середовища формування філософської думки конфуціанців.

Невиправданим є поширений в багатьох освітніх джерелах, підхід тлумачення конфуціанства цілісним фактично позбавленим істотного історичного розвитку ортодоксальним вченням. Попри те, що конфуціанство дійсно тяжіло до незмінності, впродовж свого розвитку воно представило нам, як мінімум три ключові модуси: раннє конфуціанство, класичне та неоконфуціанство.

Серед вітчизняних дослідників філософської спадщини Китаю слід особливо відзначити плідний доробок Бойченко О.І., Михайлова В.С. та Усик А.В., Кіктенко В.О.

Найбільш знаними в сучасній синології є роботи Переломова Л., Каменаровича І., Нідема Дж., Хмельєвсько-го Я., Феоктистова В., Кобзева А., Конрада М., Попова П., Ян Хіншуна, Титаренко М., Васильєва Л., Бикова Ф., Ганчева П., Гране М.

Метою дослідження є з'ясування основних специфічних рис конфуціанської освіти.

Давньокитайські філософські школи, в тому числі і конфуціанство, виникли в епоху Чжаньго, коли патріархальні, архаїчні традиції втрачали свою непохитність. В гострій боротьбі формувались великі держави, які змагалися між собою не тільки в військовій сфері, а й в сфері методів і форм державного управління. Можновладці потребували мудрих радників та посадовців які б могли організувати більш ефективно, ніж в інших царствах, господарювання, зберегти і примножити їх владу.

До наймудріших тягнулися учні, формувалися цілі школи в тому числі жу цзя (конфуціанство) та фа цзя (легізм) які перебували між собою в досить гострій конкуренції. Разом з перемогами Цінь Ши Хуанді в його імперії перемогли легісти. Решта шкіл за абсолютної теократичної влади династії Цінь виявилися непотрібними (крім даосів, які обіцяли безсмертя). Період "ста шкіл" закінчився.

У 213 р. до н.е. за правління вищезазначеного імператора династії Цінь на виконання "едікту проти вчених" було знищено чимало рукописів та страчено більшість освічених людей в тому числі живцем в землю було закопано 460 вчених-конфуціанців. Доля можновладців які ініціювали ці масові вбивства також була трагічна. Всього через три роки помер Син Неба, (за легендою даоси "передозували" з пігулками у складі яких була

ртуть) за ним передчасно пішли його сини та провідні легісти (Лі Си 234 – 208 до н.е.) і династія Цінь у 207 рр. до н.е. припинила своє існування. Своєю підтримкою надзвичайної жорстокості школа легістів скомпрометувала себе і також зійшла зі сцени. Настав час династії Хань (206 р. до н.е. – 220 р.н.е.) в період якої конфуціанство утвердилося в статусі провідної ідеології.

В чому ж особливість конфуціанства яка дозволила йому більше ніж на два тисячоліття стати ідеологічною основою китайського суспільства. На наш погляд, одним із визначальних досягнень конфуціанства є те, що вони не лише запропонували ретельно визначений і аргументований перелік рис шляхетної людини (цзюнь цзи) але й розробили систему її виховання. Крім того, надзвичайної важливості набули ідеї Конфуція про призначення на державні посади виключно здібних і відповідним чином підготовлених вчених – конфуціанців незалежно від їх походження. Належність до найпрестижнішої і відповідно найзаможнішої страти почала все більше визначатися успішною реалізацією конфуціанської освітньої програми. Таким чином Конфуцій і його послідовники впровадили в Китаї дійсний культ освіти і зробили неймовірно поважним статус вченого-конфуціанця. А конфуціанство на більше ніж два тисячоліття отримало чітко виражену етико-політичну направленість та навчально-виховну функцію.

Легісти (фа цзя) не бачили необхідності в системному просвітництві, через те, що відстоювали необхідність тримати народ в заляканому і керованому стані, та пропонували здійснювати управління шляхом застосування системи неминучих і жорстоких покарань за порушення законів. Конфуціанці ж вважали що в державному управлінні визначальним має бути свідоме виконання людьми своїх обов'язків на основі концепції людяності (жень) а також системного дотримання соціально значимих ритуалів, що передбачало відповідну освіту та виховання.

Кун-цзи (Учитель Кун) "імператор без трону" "вчитель нації" "верховне святе божество" "Великий вчитель", "вчитель 10 тисяч поколінь" так називали і до сьогодні називають засновника цього вчення. Як ми бачимо Конфуцій для китайців перш за все Вчитель. Він започаткував освітянську традицію як органічну основу свого вчення. В віці 30 років він уже мав учнів "заснував приватну школу" і в подальшому постійно навчався сам і навчав інших (мав майже 3 тисячі учнів). Необхідно пам'ятати що згідно китайській традиції до учнів зараховують не тільки тих послідовників Вчителя які мали з ним довготривале безпосереднє спілкування а й тих які ще за його життя ставали його послідовниками. Крім того Конфуцій багато років здійснював практичну роботу, займаючи з 19 років адміністративні посади, що дозволяло йому реалізовувати свої знання та вдосконалювати їх.

Слід відмітити, що його прагнення обійняти якусь із значних посад на якій він міг би в повній мірі реалізувати свою систему знань та умінь не було здійснено.

Центральною в конфуціанській системі освіти є ідея самовдосконалення (самовиховання та самоосвіти). Вважається що неперевершені знання самого Конфуція є наслідком самоосвіти так як будь які відомості про його вчителів відсутні На основі цієї ідеї Конфуцій сформулював мету навчання і виховання. В цілому її можна визначити так: – досягнення стану сильної, морально досконалої, гармонійно розвинутої особистості (цзюнь-цзи), що прагне володіти "жень" та "вень", через вивчення мудрості древніх, дотримується лі (ритуалу) та цінує інтереси держави понад усе.

Розглянемо коротко основні елементи даного визначення. Вершиною мудрості конфуціанці визнавали давні тексти впорядковані Конфуцієм. Їх вивчення, вільне коментування та трактування, умінь на їх основі писати твори такою була предметна направленість китайської освіти. Конфуцій склав так званий "конфуціанський канон" який включає в себе книги "Ші цзін" ("Книга пісень"), "Шу цзін" ("Книга історії"), "І цзін" ("Книга змін") які стали предметом вивчення всіх наступних поколінь. Крім того його учні і послідовники доповнили цей канон передовсім такими роботами як "Лунь юй" та "Мен цзи". Особисто Конфуцій, як і Сократ, авторських текстів спадкоємцям не залишив, але в процесі безпосереднього спілкування з учнями дав надзвичайно потужний духовний імпульс, які при визначній системності викладених ним ідей сприяли формуванню конфуціанської цивілізації. Деякі автори пишуть, що безпосередній усний спосіб поширення своїх ідей він вважав більш надійним ніж паперовий. Слід пам'ятати що папір в Китаї з'явився лише в 60-х роках нашої ери, а в часи Конфуція писали на бамбукових дощечках.

Цзюнь Цзи (Шляхетний муж) це, як пояснює нам Бойченко О.І., згідно Конфуція є: "...цілковитою реалізацією позитивних потенцій людської природи й підсумком послідовного подолання потенцій негативних". [1, с.45] Цзюнь цзи є досконалий ідеал мудрої та високоморальної, в конфуціанському розумінні, людини до якого слід прагнути постійно вдосконалюючи себе, долаючи свої негативні риси та культивуючи позитивні. Небо згідно Конфуція сприяє бажаним йти по важкому шляху до вершин вчення та все ж досягти стану цзюнь цзи можна лише власними зусиллями. "Учитель сказав: – Когда благородный муж умерен в еде, не стремится к удобству в жилье, расторопен в делах, сдержан в речах и, чтобы усовершенствовать себя, сближается с людьми, обладающими правильными принципами, о нем можно сказать, что он любит учиться." [2, с.720]

На протизага образу Цзюнь цзи Конфуцій сформулював також образ її антипода (сяо-жень) наділивши його негативними рисами одним із яких є небажання навчатися. Шляхетний чоловік, згідно Конфуція, може виконувати функції посередника між Небом і Піднебессям, адже він здатен розпізнавати волю Неба, а також, дотримуючись лі, містичним чином впливати на світовий порядок. Цим самим, наділивши особливими комунікативними сакральними можливостями, Конфуцій надав Цзюнь цзи вагомий соціальний статус. Звичайно головним комунікатором визнається імператор Син-Неба, який має ставитись до Небо як до батька і служити йому з синівською пошаною і шанобливістю і роль якого в ритуальних діях неперевірена. Та все ж Цзюнь цзи також в змозі чути голос Неба навіть в тих випадках, коли йдеться про позбавлення імператора небесного мандата. "Той, хто не осягнув веління неба, – говорить він, – не може стати шляхетним мужем" [3, с.724]

Вень – це духовна культура Піднебесної до якої людина має прагнути, це та істина якою людина оволодіває в процесі навчання. Вень –це рівень цивілізованості, культура, те, що відрізняє китайця від не китайця. Якщо вень для людини є із зовні придбана культурність то жень – це людська внутрішня ціннісна основа без якої не можливо стати Цзюнь цзи. Водночас, жень, як моральний ідеал і мета життя, досягається, стверджував Конфуцій, через практику самовиховання та самоосвіти. Людина яка володіє жень сподівається на себе завжди рухається вперед, любить навчатися; а ница нікчемна людина фаталістично сподівається на Небо.

Ієрархічно-теократичні відносини пронизують китайське суспільство. Синівське відношення на грані обожнення має бути як до батьків так і до очільників громади, округу, держави. Батьком всіх людей Піднебесної звичайно був імператор, який отримував мандат на посаду від Неба. Конфуцій та його послідовники розробили та впровадили офіційний державний культ на вершині якого був культ імператора. Місце імператора в світобудові було надзвичайним і незамінним. Як ми уже відмічали він був головним комунікатором між Небом і Піднебесною. Від належного виконання ним сакральних функцій залежало життя всього суспільства, а в разі незадовільного їх виконання він міг позбутися свого мандату.

Особливе місце в китайському суспільстві і в конфуціанській системі освіти займають елітарні мистецтва музика, живопис, каліграфія, поезія а також ритуали та ритуальні ігри. Місце і роль мистецтва в традиційній китайській культурі принципово інше ніж в західній. У західній культурі мистецтво є професійним заняттям відносно невеликої групи людей різного соціального статусу. Мистецька діяльність тут є досить автономною з власними внутрішніми правилами життя та з переважно ринковими відносинами. По своїй суті вона є творчою рефлексією суб'єкта вираженою в художній формі (чуттєво-естетичним відображенням об'єктивної реальності).

І. Каменарович пише про особливості китайського мистецтва: "В идеале на который сориентированы китайское образование и общая система представлений, искусством занимаются те, кто накопил большие знания и сосредоточил в своих руках большую власть, осуществляя важные функции на общественной ниве." [4, с.279] Отже мистецтвом в Китаї займаються чиновники вони ж вчені-конфуціанці, а також, учні для яких музика, каліграфія та інші мистецтва були навчальними дисциплінами. На запитання чому так? Шукаємо відповідь у того ж автора: "...искусство наравне с управлением общественными делами представляет собой занятие ... сущностно взаимодополняющим по отношению к другим областям деятельности "благородного мужа" (цзюньцзы)" [5, с.279-280]. Отже мистецька діяльність "сутнісно взаємодоповнює" інші галузі професійної діяльності чиновника. Відповідь далеко не повна, тому читаємо далі. "В образовательных заведениях ритуалы и музыка являлись взаимодополняющими по отношению друг к друг, два этих элемента были равно необходимы для достижения внутреннего равновесия позволяющему каждому члену общества жить в гармонии с другими." [6, с.282]. Звертаємо увагу на те що мистецтво, як і ритуали (лі), про які ми будемо говорити нижче, є необхідним засобом досягнення внутрішньої рівноваги та "гармонії с другими". Отже заняття музикою як і іншими мистецтвами є власне медитаційною практикою китайської еліти яка має глибокий філософський зміст. Слід пам'ятати що універсальною смисложиттєвою позицією людини в китайській філософії є прагнення жити в максимальній гармонії з собою і світом. Тому мистецтво тут є також необхідним засобом побудо-

ви гармонійних відносин як соціальних так і космічних. І Каменарович пише що музика в Китаї з древності була: "...средство распределения общественной энергии и установления гармонии в обществе, что делает ее ответственной за организацию социума;" [7, с.280].

До переліку "мистецтв" які виконували ролі як навчальної дисципліни так і ритуальної гри належали також стрільба з лука та управління колісницею. Моделюючи певну поведінку вони виступали освітніми носіями моральних та соціальних цінностей. В них виховувалися і демонструвалися певні морально-вольові якості та здібності керівника. Мужність і цілеспрямованість, стриманість і вміння керувати собою, концентрація уваги і вміння розподіляти увагу між одночасним управлінням кінями, балансуванням на колісниці та стрільбою з лука. Нездатність до цих "мистецтв" робила неможливою кар'єру чиновника.

Конфуціанство від самого початку прагнуло надати суспільству необхідної системної впорядкованості шляхом поширення соціально значимих норм і регламенту. Перші європейці які відвідали Китай були вражені великою кількістю здійснюваних культових ритуалів (лі) які вони назвали "китайськими церемоніями". Конфуцій і його послідовники на основі давніх обрядів розробляли і відстоювали концепцію офіційного ритуалу як фундаментальної основи життя в Піднебесній. Культ в Китаї це сукупність необхідних ритуальних дійств, які мають символічний характер, соціальну значимість і проводяться з метою магічного впливу на реальність. Конфуцій вважав що ритуальні дійства узгоджено входять в глобальний ритм космічного життя. Невиконання ритуалу спрямовує людські дії в безлад і хаос. Тому кожний китаець був суб'єктом конфуціанських по своїй суті етико-ритуальних принципів і норм і мав досить відповідально до них ставитись. Знання і виконання ритуалів поряд зі знанням мови та письма обумовлювали національну самоідентифікацію китайців. Ритуали в освіті це навчальні дисципліни які окрім надання знань мали ще виховувати слухняність, стриманість, взаємну повагу, відповідальність та повагу до старших. Знання і виконання всього комплексу офіційних ритуалів було надбанням і привілеєм вчених чиновників. Отже, участь у ритуалах зі знанням справи є засобом формування та вдосконалення шляхетного мужа.

В період "Західна Хань" у 136 році до н.е. конфуціанство набуло статусу офіційної панівної ідеології. Провідником цих змін став Дун Чжуншу – видатний конфуціанець-педагог, що здобув у сучасників почесне наймення "Конфуцій епохи Хань". Він, реалізуючи ідеї Вчителя, запропонував реформи, згідно яких кожен, хто прагнув обійняти будь-яку посаду в бюрократичному апараті імперії мусив обов'язково скласти іспити зі знання класичних конфуціанських текстів та вчення конфуціанства в інтерпретації Дун Чжуншу. Через те, що бюрократичний апарат китайської імперії фактично являв собою єдиний спосіб соціальної стратифікації, тобто соціальний статус і майнові права чоловіка визначалися його посадою, конфуціанство утвердилося універсальною, неймовірно престижною, системоформуючою школою і набуло панівного статусу в суспільстві.

Стало надзвичайно престижним для кожної сім'ї кожного клану надавати можливість здібним родичам здобути освіту, допомагаючи їм при цьому матеріально. В разі успішного проходження екзаменів клан отримувал своє представника у владі і міг сподіватись на певні, як моральні так і матеріальні преференції. З'явився надзвичайно впливовий клас освічених інтелектуалів, які завдяки здобутим в процесі освіти знанням та умінням, ставали радниками можновладців а також займа-

ли чиновницькі посади. Слід пам'ятати що в патерналістській та теократичній по своїй суті китайській вертикалі влади був відсутній поділ на світську і духовну влади. Клас вчених-чиновників виконував ті ж функції, які в середньовічній Європі виконувались як дворянством так і духовенством. Відповідно і в системі освіти Китаю також не було поділу на освіту академічну та духовну.

Конфуціанська школа в широкому розумінні давала можливість найбільш здібним, амбіційним, наполегливим та працьовитим "вийти в люди", причому цей шанс мали не тільки вихідці з аристократичних та чиновницьких сімей а й діти простих людей. Вчитель сказав: "Щодо освіти не може бути відмінності в походженні" [8, с.593].

Класична китайська імперія не була в повній мірі аристократичною державою зі спадковою передачею керівних посад і феодалних земельних володінь. Завдяки зусиллям легістів, які боролися проти аристократії в період правління Цінь Ши хуанді, та конфуціанців наступних епох, які діяли в інтересах центральної імператорської влади, китайська держава все більшою мірою ставала бюрократичною з конкурсним відбором посадовців їх ротацією та звільненням за службовою невідповідністю. Зростала потреба у відповідно підготовлених професійних бюрократах – чиновниках, а також і у професійних вчителях для їх підготовки. Слід відмітити що тільки в епохи Тан (618-907 рр.) та Сун (960-1127 рр.) соціальні ліфти запрацювали повною мірою. На цей час в Китаї уже була розвинута система шкіл від місцевих громадських до вищих столичних і відповідна конкурсна система сходження учнів. Освіта в Китаї, завдяки конфуціанству, стала важливою справою державної політики. Шанувалась освіченість і цивільна державна служба (на відміну від військової "з кращих людей не роблять солдатів"). Водночас, відбулась сакралізація Конфуція, і виведення його постаті на рівень офіційного державного "Божества". Разом з тим відбулась сакралізація і самої конфуціанської освітньої системи та статусу вченого чиновника. Означені новації стали основою формування найважливіших інституцій державного життя Китаю аж до початку ХХ століття: культу Конфуція та навчально-екзаменаційної системи ним започаткованої для підготовки державних службовців.

Класична конфуціанська освіта вінчалася складанням державних іспитів, успішне проходження яких давало можливість отримати статус чиновника. Для подальшого отримання конкретних посад в державній ієрархії знову необхідно було складати відповідні екзамени. І тільки найвищі посадовці були звільнені від цієї необхідності. Вся навчально-екзаменаційна система досягнувши свого найбільшого розвитку в епохи династій Тан та Сун.

Конфуціанська освіта мала чітко виражений гуманітарний характер. В ній були відсутні природознавчі дисципліни так як природа не була предметом дослідження вчених традиційних шкіл. Це було детерміновано на наш погляд особливостями китайської філософсько-релігійної культури в якій була відсутня креативістська концепція походження природи і людини. Людина не усвідомлювала себе вершиною Божого творіння, яка мала згідно його волі панувати над природою.

В західній культурі утвердилося ставлення до природи як до предмета креативної людської діяльності, яку їй необхідно підкоряти і перетворювати, а в китайській природа скоріше сприймалась як зразок для наслідування, та копіювання що сприяло репродуктивному а не креативному мисленню. В космічній тріаді: Небо-Природа-Людина відсутня абсолютно домінуюча складова. Людина і природа виступають скоріше як рівноправні суб'єкти буття. Вони можуть знати і виконувати волю Неба а можуть і не виконувати. Крім того ми знаємо, що як конфу-

ціанство так і даосизм, епістемологічно орієнтовані в минуле. В минулому вони шукають мудрість і досконалість людського буття, ця направленість зробила конфуціанську систему освіти, як до речі і все китайське суспільство, консервативно-традиціоналістичною.

Природознавство не вважалося вартим значної уваги ще й тому, що вивчення будь-яких інших наук окрім священних конфуціанських не давало людині якихось соціальних чи то службових переваг. Тільки в другій половині 17-го століття в вищих навчальних закладах почали відкривати "класи прикладних знань". Та все ж направленість освіти в Китаї залишається традиційно конфуціанською практично аж до початку 20-го століття, тобто до краху імперії (1912 р.) І лише в 20-му столітті Китай прагнув до науково-технологічних змін починає впроваджувати західні стандарти освіти. Тра-

диційна конфуціанська освітня матриця почала наповнюватись новим змістом.

Список використаних джерел:

1. Бойченко О.І Класичні вчення про державу в філософії Китаю періоду Чжань Го: Монографія / О.І.Бойченко. – К.: Видавництво ПП "Люксар", 2011. – 208 с.
2. Беседы и суждения Конфуция / Конфуций. – СПб.: Кристал, 1999. – 1120 с.
3. Там само.
4. Каменарович И. Классический Китай / И. Каменарович – М.: Вече, 2006. – 416 с.
5. Там само.
6. Там само.
7. Там само.
8. Беседы и суждения Конфуция / Конфуций. – СПб., Кристал, 1999. – 1120 с.

Надійшла до редколегії 14.02.18

В.Д. Хавроненко

ФИЛОСОФИЯ КОНФУЦИАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Изучение специфики и содержания конфуцианского образования, его роли и значения в истории китайского государства, является важной частью формирования взвешенного научного истолкования философского наследия Китая. Статья посвящена истории становления конфуцианской системы образования та его философского обоснования.

Ключевые слова: конфуцианство, легизм, цзюнь цзи, жень, вэнь.

V. D. Havronenko

CONFUCIAN EDUCATIONAL PHILOSOPHY

The study of the specificity and content of the Confucian education, its role and significance in the history of the Chinese state is an important part of the formation of a well-considered scientific interpretation of the philosophical heritage of China. The article is dedicated to the history of the formation of the Confucian education system and its philosophical substantiation, and its purpose is to find out the main specific features of Confucian education.

The methodology of this study is determined according to the specifics of its subject, which proves the expediency of observing the principles of historicism and polyhistoricism. An interdisciplinary approach has been implemented, involving information from research on the history and culture of Imperial China. Historical-cultural, genetic and hermeneutic methods are applied.

Central in the Confucian education system is the idea of self-improvement (autodidacticism and self-education). The universal sense position of human life in Chinese philosophy is the desire to live in maximum harmony with oneself and with the world. Therefore, art here is also a necessary means of constructing harmonious relations, both social and cosmic.

Contrary to the legists, the Confucians introduced in China a true cult of education and made the status of the Confucian scholar incredibly respectable. Legists denied the need for system education, through the idea of natural crime of people who, in their opinion, only in a frightened and controlled state, were able to act kindly. Confucians believed that in public administration, the conscious fulfillment of their duties by people on the basis of the concept of humanity (ren) and also through the systematic observance of socially significant rituals, which envisaged the corresponding education and education, was decisive.

Education in China, thanks to Confucianism, became an important matter of state policy, it had a clearly expressed humanitarian character. There were no natural science disciplines because nature was not the subject of research by traditional scholars. We can assume that it was the embodiment of the specifics of Chinese philosophical-religious culture, in which there was no creativistic concept of the origin of man and nature. Therefore, the latter was perceived as a model for imitation and copying, which promoted reproductive rather than creative thinking. The sacred status of the past, postulated by Confucius, determined the conservative-traditionalist nature of the education system, which had a powerful influence on the culture of China as a whole.

Key words: Confucianism, Legalism, Junzi, Ren, Wen.